

---

## Van de redactie

Voor dit nummer moest de redactie een selectie maken uit de hoeveelheid kopij. Een lastige keuze maar wel een luxe-probleem; en het maakt de inhoud van komende nummers zeker veelbelovend.

In dit nummer bieden wij u uiteenlopende bijdragen rondom de thema's bijbelvertalen en bijbelvertalingen.

Kees Verdegaal buigt zich over een bijzondere uitgave in de collectie van de NBG-bibliotheek: *De rudimentis Hebraicis* van Johannes Reuchlin, verschenen in 1506. Dit boek was in feite het eerste werk van enige betekenis op het gebied van Hebreeuwse grammatica van de hand van een christelijke hebraïst. Het vormde de basis voor de kennis van het Hebreeuws onder christelijke geleerden van die tijd.

Jaap van Dorp onderzoekt in zijn rubriek *Wat stond er eigenlijk?* het buitenste dekkleed van de tabernakel: van welk materiaal was dat gemaakt? Verschillende vertalingen geven verschillende oplossingen.

En wat kiest *De Nieuwe Bijbelvertaling*?

Als supervisor van *De Nieuwe Bijbelvertaling* was Lambert Wierenga zeer actief; speciaal voor dit blad bespreekt hij verschillende Franse bijbelvertalingen die met een heel bepaald doel zijn gemaakt: om de Bijbel toegankelijk te maken. Hoe dat uitpakt, kunt u lezen in zijn artikel.

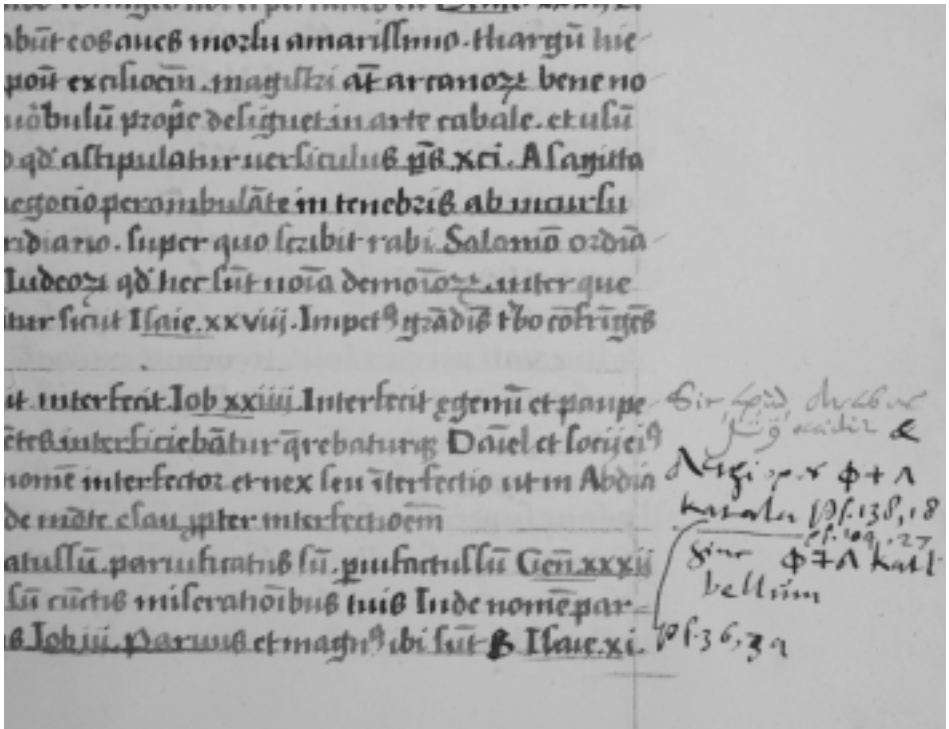
In zijn bijdrage gaat Henk Heikens, een kenner van het Hebreeuws, in op twee lastige vertaalkwesties: het niet-vertalen van begrippen uit de grondtaal en het vertalen van eigennamen.

In de uitgebreide rubriek *Kort nieuws* is er veel aandacht voor de activiteiten rondom de Bijbel10daagse, van 22 oktober tot en met 1 november 2005. De Katholieke Bijbelstichting en het NBG organiseren dit bijzondere evenement. Naast de ledenwerfactie van het NBG is er de uitzending van de Nationale Bijbeltest. En het bijzondere symposium 'Bijbelvertalen voor gereformeerd Nederland' wordt gehouden. Voor de webfanaten onder ons: vergeet niet de nieuwe website [www.voederbak.nl](http://www.voederbak.nl) in uw Favorieten op te nemen.

De bijsluiter bij dit nummer gaat in op de Bijbelzondag, die verschuift naar de Bijbel10daagse.

En zo is het septembernummer weer goed gevuld.

De redactie wenst u veel leesgenoegen.



Een fragment uit het gedeelte van *De rudimentis Hebraicis* dat met de hand gekopieerd is (p. 423-472). Met aantekening.

Foto: Sandra Haverman/NBG

---

**Een bijzonder boek in de bibliotheek van het  
Nederlands Bijbelgenootschap**

# **Johannes Reuchlins *De rudimentis Hebraicis* (Pforzheim 1506)**

Kees Verdegaal

**In de bibliotheek van het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) in Haarlem bevindt zich een bijzonder exemplaar van het fameuze werk *De rudimentis Hebraicis* van de christelijke hebraïst Johannes Reuchlin (1455-1522)<sup>1</sup>. Het is begin jaren negentig van de vorige eeuw verworven door het NBG.<sup>2</sup>**

In het betreffende Reuchlin-exemplaar staan aantekeningen die mogelijk van een van de supervisors van de Statenvertaling zijn of een van de deelnemers aan de Synode van Dordrecht (1618-1619). Op deze synodevergadering werd het besluit genomen tot het vervaardigen van een nieuwe vertaling.

Het exemplaar behoorde - volgens de informatie op het blad met de aanduiding 'Principium libri'<sup>3</sup> - eerst aan Balthasar Lydius, geboren in Umbstad in de Palts (1577) en overleden in Dordrecht (1629)<sup>4</sup> en later aan Abraham Costerus, geboren in Antwerpen (1575) en overleden in Bergen op Zoom (1620).<sup>5</sup> Balthasar Lydius had privé oosterse talen gestudeerd bij zijn vader Martinus Lydius (1539-1601), die sinds 1586 professor was aan de universiteit van Franeker.<sup>6</sup> Een jaar eerder was Martinus Lydius door de universiteit van Leiden uitgenodigd professor in de theologie te worden. Hij had deze post niet aanvaard, maar stuurde zijn zoon wel naar de universiteit van Leiden. Balthasar Lydius werd daar een leerling van de wereldberoemde Josephus Justus Scaliger (1540-1609). Scaliger doceerde van 1593 tot aan zijn dood aan de universiteit van Leiden. Het is niet onwaarschijnlijk dat de jonge Lydius als zestienjarige vanaf het begin van Scaligers professoraat in Leiden gestudeerd heeft. Hij moet daar ook wel een leerling geweest zijn van Johannes Drusius (1550-1616), die vanaf 1577 in Leiden onder andere Hebreeuws doceerde. Het ligt voor de hand dat de jonge Lydius bij hem zijn kennis van de Semitische talen heeft geperfectioneerd.<sup>7</sup>

---

Abraham Costerus werd tijdens de Synode van Dordrecht (1618-1619) door de afgevaardigden van Zuid-Holland als vertaler voor het Oude Testament voorgesteld, waarschijnlijk omdat hij geregeld het belang van een nieuwe vertaling benadrukt had. Hij werd echter niet gekozen.<sup>8</sup> Lydius en Costerus hebben elkaar waarschijnlijk goed gekend, vooral ook omdat zij leeftijdgenoten waren, min of meer in dezelfde omgeving predikant waren en tot dezelfde classis behoorden. Lydius was predikant in Dordrecht, terwijl Costerus predikant was op verschillende plaatsen in West-Brabant, in de Hoekse Waard en ten slotte in de periode van de Dordtse Synode in Ossendrecht en Woensdrecht. Ze hebben elkaar in ieder geval meegemaakt tijdens de Dordtse Synode. Of Reuchlins boek via een veiling of een privé-kanaal in de handen van Costerus kwam valt niet te achterhalen.

### ***De rudimentis Hebraicis* en zijn auteur**

Johannes Reuchlin, in het Latijn Capnio geheten, werd in 1455 in Pforzheim geboren en overleed in 1522 in Bad Liebenzell. De befaamde auteur Max Brod schreef in 1965 een lijvige en boeiende biografie onder de titel *Johannes Reuchlin und sein Kampf. Eine historische Monographie*<sup>9</sup>. Uit het leven van Reuchlin blijkt dat het christendom ook aan het einde van de Middeleeuwen een verbeterde strijd voerde tegen het jodendom. Zo werd Reuchlin meerdere keren voor het dilemma gesteld het jodendom en joodse werken in een of andere vorm te veroordelen. Maar hij vond juist kennis van het Hebreeuws en van het jodendom belangrijk voor een authentiek verstaan van het christendom. Niet voor niets draagt de biografie van Brod de titel 'Johannes Reuchlin en zijn strijd'. In dit bestek kunnen we daar helaas niet verder op ingaan. Reuchlin was niet alleen in de Hebreeuwse filologie geïnteresseerd, wat blijkt uit zijn *De accentibus et orthographia linguae hebraicae* (Hagenau 1518)<sup>10</sup>, maar vooral ook in de kabbala. In 1494 publiceerde hij op dit gebied *De verbo mirifico*. In 1517 zag zijn *De arte cabalistica* het licht.<sup>11</sup>

*De rudimentis Hebraicis* is een lexicon met een korte introductie in de Hebreeuwse grammatica voor studenten. Het is als een Hebreeuws boek gedrukt, hoewel het overwegend Latijn bevat. Met andere woorden: het begin van het boek bevindt zich 'achterin'. Dit is merkwaardig omdat het niet om een echt Hebreeuws boek gaat. De lezer vindt voor in het boek dan ook een waarschuwing dat hij daar niet moet beginnen, maar dat hij het van achteren naar voren moet lezen. Andere Hebreeuwse woordenboeken en grammatica's van christelijke hebraïsten werden later niet op die manier gedrukt en begonnen zoals normaliter onze boeken en Latijnse boeken in die dagen begonnen. De lemmata zijn in het Hebreeuws en komen voor in de volgorde van het Hebreeuwse alfabet.

---

*De rudimentis* is hoofdzakelijk op het *Liber Radicum* (in het Hebreeuws: *Sefer ha-Sjorasjim*) van David Kimchi (1160?-1235?) gebaseerd. Dit was het standaardwerk voor de kennis van het Hebreeuws en verscheen voor het eerst in 1480 in Italië in druk. Kimchi behoorde tot een beroemde familie van lexicografen. Hij schreef naast taalkundig werk ook commentaren op de verschillende boeken van de Tenach. Deze waren zo gezaghebbend dat ze in de meeste rabbijnenbijbels, zoals de eerste rabbijnenbijbel van Venetië (1517) werden opgenomen. Het boek van Reuchlin was in feite het eerste werk op dit gebied van enige betekenis van de hand van een christelijke hebraïst. Het vormde de basis voor de kennis van het Hebreeuws onder christelijke geleerden van die tijd, al verschafte het geen echt gestructureerde kennis van de Hebreeuwse taal. Over het algemeen wordt aangenomen dat Maarten Luther zijn kennis van het Hebreeuws hierop baseerde. Het werk werd enkele keren herdrukt. Zo verscheen in Basel in 1537 een enigszins gewijzigde editie, verzorgd door Sebastianus Munsterus (1489-1552), een van de meest gezaghebbende hebraïsten van die dagen.<sup>12</sup> Ook al heeft *De rudimentis* behoort tot het boekenbezit van Lydius en Costerus, het heeft - voor zover we kunnen nagaan - in de eerste helft van de zeventiende eeuw geen invloed meer uitgeoefend. Uit het onderzoek dat tot nu toe in de manuscripten van de Statenvertalers is verricht, is op geen enkele manier gebleken dat de vertalers het werk bij de vertaalarbeid hebben geconsulteerd. Er is geen enkel citaat uit Reuchlin gevonden. Het was waarschijnlijk toen al meer een historisch curiosum geworden. De vraag doet zich voor hoe zeldzaam deze eerste druk is. Bekend is dat er duizend exemplaren van werden gedrukt.<sup>13</sup> Na ongeveer dertig jaar was er behoefte aan een tweede druk, zoals uit het bovenstaande blijkt.

### **Bijzonderheden van het NBG-exemplaar**

Het exemplaar in de bibliotheek van het NBG bezit nog de oorspronkelijke houten platten met leren 'overtrek' en heeft zowel voor- als achterin een perkamenten schutblad. Het lijkt oorspronkelijk aan een klooster- of universiteitsbibliotheek toebehoort te hebben, gezien de restanten van metalen ogen waaraan een ketting bevestigd moet zijn geweest. Een en ander is gerestaureerd. Een andere bijzonderheid is dat de pagina's 423 tot en met 472 niet in druk voorkomen, maar in een zeer regelmatig en duidelijk handschrift. Ze zijn gekopieerd van een ander exemplaar<sup>14</sup>. Dit wekt misschien enige verbazing, maar het is te verklaren aan de hand van de productiemethoden uit de zestiende eeuw. Toentertijd verkochten de drukkers boeken meestal ongebonden, zodat de bezitter ze naar eigen wens kon laten inbinden. Het is niet onmogelijk dat deze pagina's zo verloren zijn geraakt. Het ligt

mijns inziens minder voor de hand dat de eerste koper een onvolledig exemplaar heeft gekocht. De paginering van dit handschriftelijke gedeelte heeft slechts ten dele plaatsgevonden (pagina 423-435)<sup>15</sup>. Omdat de paginanummering geen gelijke tred hield met die van de oorspronkelijke druk, hield men daar kennelijk mee op toen men dat geconstateerd had. Een van de meest opvallende zaken bij het NBG-exemplaar is dat er handgeschreven aantekeningen in staan. Deze komen zeer onregelmatig voor, in zowel het gedrukte als het toegevoegde handschriftelijke deel, en wel in de marges en soms interlineair in de tekst. In het handgeschreven deel zijn ze minder talrijk. Het lijkt erop dat sommige geschreven zijn vóór het inbinden van het boek. Het gaat duidelijk om notities van meerdere handen. Er wordt naar terminologie in verschillende talen verwezen: Hebreeuws, Aramees (aangeduid als ‘Chald.’), Syrisch, Ethiopisch, Arabisch, Grieks en zelfs Maleis.<sup>16</sup> Interessant is dat we een *terminus a quo* voor enkele aantekeningen kunnen vaststellen. Op pagina 137 wordt het Jobcommentaar van Joannes Mercerus (‘Joan. Mer in Job cap. 6 xs. 30’) geciteerd bij het lemma ‘*hawwa* Corruptela. Perversitas’, met andere woorden: ‘verderf’. Dit belangrijke commentaar van de invloedrijke katholieke hebraïst Mercerus (circa 1500-1570) verscheen in 1573 in Parijs. Het was het meest gezaghebbende commentaar voor de Statenvertalers bij de vertaling van het boek Job.<sup>17</sup> Het is niet onmogelijk dat de aantekening van de hand van Lydius of Costerus is, omdat men in de kringen van de Dordtse Synode vertrouwd was met dit commentaar. Nog een andere *terminus a quo* is vast te stellen. Bij het lemma ‘*adon* Dominus’, ‘heer’, wordt Johannes Drusius geciteerd: ‘Johannes Drusius in annotat. ad Tetragr.’. Het betreft hier waarschijnlijk het in 1604 bij Aegidius Radaeus in Franeker verschenen *Tetragrammaton, sive de Nomine Dei proprio, quod Tetragrammaton vocant. Accesserunt additamenta epistolarum aliquot et Notae*<sup>18</sup>. Dit betekent dat een deel van de aantekeningen in ieder geval pas na 1604 geschreven is. In een ander, bleker schrift staat hierbij vermeld: ‘Chaldaeus reddit’, met andere woorden: ‘de targoem vertaalt’. Het is niet zonder betekenis dat zowel Drusius als Mercerus worden aangehaald. Drusius kende Mercerus groot gezag toe, wat onder meer blijkt uit zijn Jobcommentaar. De schrijver van de aantekeningen past in het ‘profiel’ van de Statenvertalers. Dit blijkt des te meer uit verwijzingen naar rabbijnen. Zo wordt er onder meer naar Abraham Ibn Ezra (in de notitie: Aben-Esra) en naar Nachmanides (in de notities: Nehemides en Nachmanum) verwezen. In dit korte bestek is het onmogelijk op alle details en de preciezere datering van de aantekeningen van dit boeiende exemplaar in te gaan. Onduidelijk is ook gebleven of Lydius en Costerus de eerste bezitters waren of dat er sprake kan zijn van eerdere eigenaars. Ook weten wij niet

---

wie het boek later in handen hebben gehad. Maar duidelijk zal zijn dat dit boekwerk zicht geeft op de belangstelling voor de Semitische talen van de bezitters van dit lexicon.

Dr. C.M.L. Verdegaal (1940) is gespecialiseerd in hebraïca en rabbinica van de zestiende en zeventiende eeuw. Hij werkte als hebraïcus mee aan de Groot Nieuwsbijbel (1983) en *De Nieuwe Bijbelvertaling* (2004).

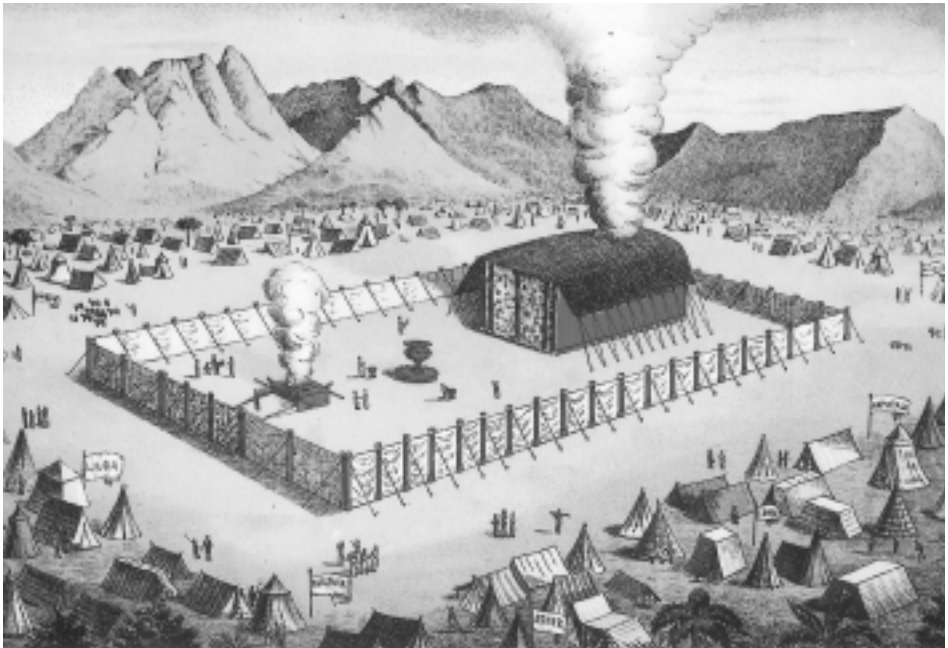
### Noten

1. Voor Reuchlin zie onder meer *Encyclopaedia Judaica* volume 14 Jerusalem 1972, c. 108-112. *De rudimentis Hebraicis* was het eerste werk dat door Thomas Anselmus gedrukt werd en kwam op 6 april 1506 in Pforzheim uit. Reuchlin wordt naar zijn geboorteplaats ook wel *Phorcensis* genoemd.
2. Het NBG verwierf het exemplaar via een Amsterdams antiquariaat. Het werd oorspronkelijk geveild op 20 juni 1990 bij Christie's te Amsterdam. Zie hiervoor de betreffende veilingcatalogus *Judaica. Books, Manuscripts, Works of Art and Pictures* onder kavelnummer 107. De beschrijving maakt gewag van een handschriftelijk deel ter vervanging van ontbrekende gedrukte pagina's. Wij zullen hier later op terugkomen. Frappant is dat het volgende kavelnummer (108) ook een exemplaar van Reuchlins *De rudimentis Hebraicis* betreft. De catalogus bevat een schat aan hebraïca en judaïca. De herkomst van deze boeken wordt helaas niet vermeld. Voor de hand lijkt te liggen dat deze afkomstig zijn uit meerdere particuliere collecties.
3. Onder de vermelding 'Ex libris Abrahami Costeri' staat 'Balthasar Lydius'. Het is niet echt duidelijk of de eigenaars dit zelf geschreven hebben.
4. Zie B. Glasius, *Godgeleerd Nederland. Biographisch woordenboek van Nederlandsche Godgeleerden*, II, 's-Hertogenbosch 1853, 417-419. Het lemma B. Lydius komt niet voor in het *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme (BLGNP)*.
5. Zie *BLGNP* 2, Kampen 1983, 143-144.
6. Zie Glasius II, 414-416.
7. Drusius was in Oudenaerde (Vlaanderen) geboren en had - wellicht na een korte studieperiode in Leuven - in Cambridge gestudeerd. De jonge Drusius had vóór zijn komst naar Leiden al in Oxford gedoopt. Bij de oprichting van de universiteit van Franeker in 1585 vertrok hij naar die universiteit. Voor het belang van Drusius voor de kennis van de Semitische talen in de Nederlanden en voor zijn invloed op de Statenvertalers, zie onder meer C.M.L. Verdegaal, *De Statenbijbel en de rabbijnen. Een onderzoek naar de betekenis van de rabbijnse traditie voor de vertaling van het boek Job*, Tilburg 1998.

8. Men kan zich afvragen waarom hij niet gekozen werd. Misschien wel omdat hij in zijn publicaties al te fel stelling nam tegen het jodendom in zijn *Historie der joden* en dat eveneens deed tegen Rome. Zie hiervoor *BLGNP* 2, 143-144.
9. Voor het eerst verschenen in 1965. Heruitgegeven in 1988 bij Fourier Verlag GmbH, Wiesbaden.
10. Het werd eveneens als *De rudimentis* door Thomas Anselmus gedrukt. Men vindt *De accentibus* bijvoorbeeld sub 'Libri Theologici In quarto' in de veilingcatalogus van Philips van Marnix van St. Aldegonde. Zie G.J. Brouwer (ed.), *Catalogue of the Library of Philips van Marnix van Sint-Aldegonde, Sold by Auction (July 6th). Leiden, Christopher Guyot, 1599*. Nieuwkoop 1964. Het gaat hier om de oudste veilingcatalogus, voorzover wij weten.
11. Deze twee kabbalistische werken bevonden zich in 1595 in de Leidse universiteitsbibliotheek. Zie hiervoor Petrus Bertius, *Nomenclator. The First Printed Catalogue of Leiden University Library (1595)*. A facsimile edition with an introduction by R. Breugelmans and an author's index compiled by Jan Just Witkam. Leiden 1995, sub D2v°. Opvallend is dat men geen enkele druk van *De rudimentis*, toentertijd een niet onbelangrijk werk op het gebied van de Hebreeuwse filologie, in deze catalogus aantreft.
12. Zie Joseph Prijs, *Die Basler hebräischen Drucke (1492-1866)*. Im Auftrag der öffentlichen Bibliothek der Universität Basel bearbeitet. Ergänzt und herausgegeben von Bernhard Prijs. Olten und Freiburg i.Br. 1964, nr. 50 (85-86). Zie tevens E. Dekker, J. Knoop, C.M.L. Verdegaal, *The Auction Catalogue of the Library of Gomarus. A facsimile edition with an introduction and indexes*. (Catalogi Redivivi X) Utrecht 1996, 10 onder de rubriek 'Libri Philologi in fol.', nr. 274: 'Lex. Hebr. I. Reuchlini, Basil. 1554'. Het is niet onwaarschijnlijk dat het jaartal foutief is weergegeven en dat het om de herdruk van 1537 gaat, hoewel niet uit te sluiten valt dat het om een geheel ander werk van Antonius Reuchlin gaat (zie Prijs nr. 91). Voor dit soort fouten in de catalogus, zie de inleiding op de facsimile-uitgave.
13. Een niet gering aantal voor die tijd. Ter vergelijking: van de Polyglot van Antwerpen (1568-1573) werden 1.213 exemplaren gedrukt. In catalogi van Nederlandse antiquariaten worden nog steeds exemplaren van de eerste druk van *De rudimentis* aangeboden.
14. Er zijn kaders gemaakt inclusief regellijnen om precies op de regel te kunnen schrijven.
15. Dat men veelal de boeken in losse fascikels kocht en deze zelf liet inbinden in de gewenste band die paste bij de eigen bibliotheek, blijkt ook uit de vele ongebonden exemplaren in de veilingcatalogus bij de opheffing van het 'huis' (drukkerij, uitgeverij en boekwinkel) van de Van Raphelings in Leiden in 1619.
16. Zie p. 521 s.v. *sjilleem*: 'in lingua Malasica etiam dicitur selam, & selama lecum est pax tibi', m.a.w., 'in het Maleis wordt ook gezegd *selam* en *selama lecum*, d.w.z. vrede zij u'. Gezien de kolonies van de Nederlanden bestond er al vroeg belangstelling voor het Maleis aan de universiteit van Leiden.



- 
17. Voor de invloed van dit commentaar op de *Statenvertaling* van het boek Job zij verwezen naar Verdegaal, *De Statenbijbel en de rabbijnen*, met name 147-152.
  18. Zie hiervoor L. Fuks and R.G. Fuks-Mansfeld, *Hebrew Typography in the Northern Netherlands 1585-1815. Historical Evaluation and Descriptive Bibliography. Part One*. Leiden 1984, nr. 99 (750).



**De tabernakel in de woestijn. Litho.**

**(Bron: L. Schouten Hzn., *De Tabernakel. Gods heiligdom bij Israël*, Rotterdam z.j.)**

**Foto: Sandra Haverman/NBG**

## **Wat stond er eigenlijk?**

Jaap van Dorp

**De Bijbel wordt steeds opnieuw vertaald, en daar zijn verschillende redenen voor te geven: nieuwe ontwikkelingen in de Nederlandse taal, in de bijbelwetenschap, in de taal- en vertaalwetenschap en in de archeologie. In de rubriek *Wat stond er eigenlijk?* worden voorbeelden gegeven van eerder gemaakte bijbelvertalingen en de invloed van nieuwe ontwikkelingen op meer recente vertalingen zoals *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Dit keer: de betekenis van het Hebreeuwse woord *tachasj* in Exodus 26:14, een vers dat in vele bijbelvertalingen verschillend wordt weergegeven.**

### **De tabernakel in het Bijbels Museum**

Op de bovenste verdieping van het Bijbels Museum in Amsterdam is het beroemde model van de tabernakel van ds. L. Schouten tentoongesteld. Het model is in de negentiende eeuw gemaakt op grond van gegevens uit het boek Exodus. Schouten schreef een boek over de bouw van het model.<sup>1</sup> Daarin komt ook een aantal problemen met de interpretatie van de bouwvoorschriften in Exodus 26 aan de orde. Eén daarvan is de vraag van welk materiaal het buitenste dekkleed van de tabernakel werd gemaakt. Het kleed dat het tabernakelmodel in het Bijbels Museum afdekt, is van zwarte geweven stof. Maar oorspronkelijk moet er een ander materiaal zijn bedoeld. In het Hebreeuws wordt dat in Exodus 26:14 met het woord *tachasj* aangeduid.

### **Dassen of dolfijnen**

Schouten merkt op dat het Hebreeuwse woord *tachasj* aan Schriftvertalers en -uitleggers altijd al moeilijkheden heeft opgeleverd.<sup>2</sup> Het probleem speelt behalve in Exodus 26:14 ook in Exodus 25:5; 35:7,23; 36:19; 39:34; Numeri 4:6,8,10,11,12,14,25 en Ezechiël 16:10.<sup>3</sup> In de oudste vertalingen van het Oude Testament heeft men *tachasj* steeds in verband gebracht met

---

een bepaalde kleur: violet of paars.<sup>4</sup> Omdat het woord *tachasj* meestal voorkomt in combinatie met ‘or, ‘huid, vel’, zou het ook kunnen verwijzen naar een dier. Volgens de middeleeuwse commentator Rasji zou een speciaal geschapen, verder onbekend gebleven diersoort zijn bedoeld, dat alleen voorkwam in de tijd dat de tabernakel door Mozes werd gebouwd.<sup>5</sup> Anderen zijn van mening dat *tachasj* verwijst naar een dolfijn, een zeehond, een narwal, een geit, een giraf of een okapi. In bijbelvertalingen komt de dolfijn nogal eens voor. Zo is de tabernakel volgens de bekende Franse *Traduction Oecuménique de la Bible* bedekt door een kleed van dolfijnenvellen. Die vertaalkeuze kan te maken hebben met het feit dat het Hebreeuwse woord *tachasj* verwantschap vertoont met een Arabisch woord dat ‘dolfijn, tuimelaar’ betekent. De Statenvertalers hebben ‘*orot tachasjiem*’ aan het slot van Exodus 26:14 weergegeven met ‘dassenvellen’. Zij doen dat ook op de andere bovengenoemde tekstplaatsen. De Statenvertalers volgden op dit punt de vertaling van Luther en de *King James Version*. In de grammatica (met woordenlijst) van Reuchlin uit 1506 wordt de weergave van *tachasj* met ‘das’ uitdrukkelijk vermeld. Het is wel de vraag is of de *das überhaupt* bekend was in het oude Nabije Oosten.

### **Dure schoenen**

In de *NBG-vertaling 1951* is het woord *tachasj* in Exodus en Numeri onvertaald gelaten. De vertalers kozen voor ‘tachasvel(len)’. Maar in Ezechiël 16:10 besliste de vertaler anders. Daar is in de *NBG-vertaling 1951* een bepaalde kwaliteit van het tachasvel benadrukt. Het gaat om schoeisel van *tachasj*, en in de context van dure kleren en sieraden heeft de vertaler van Ezechiël de voorkeur gegeven aan de associatie met een kostbare leersoort: ‘Ik bekleedde u met een kleurig geborduurd gewaad, schoeide u met het kostbaarste leder (= *tachasj*), wond u een fijn linnen hoofddoek om en hulde u in zijde.’ Deze interpretatie ligt ook aan de basis van de weergave van *tachasj* met ‘fijn leer’ in de *Willibrordvertaling* en de *Groot Nieuws Bijbel*. Bij deze opvatting is niet onbelangrijk dat *tachasj* ook wel als een Egyptisch leenwoord (𓆎𓅓𓏏𓏂 = ‘fijn leer’) wordt beschouwd.

### **Zeekoevellen**

De passage in Ezechiël 16 biedt een klein, maar belangrijk aanknopingspunt om achter een andere betekenis van *tachasj* te komen. Bedoeïenen op het oostelijke deel van het Sinaitisch schiereiland zouden van oudsher sandalen vervaardigd hebben van de huid van de doejong, een soort zeeke die tot het begin van de negentiende eeuw in grote aantallen voorkwam in de Golf van Aqaba en de Rode Zee.<sup>6</sup> De huid van de

---

doejong is via Ezechiël 16:10 met de bouw van de tabernakel in verband gebracht. Ook Schouten was de overtuiging toegedaan dat het buitenste dekkleed van de tabernakel gefabriceerd moest worden van zeekoevellen, al gebruikte hij voor zijn model een ander materiaal.<sup>7</sup> In verschillende moderne bijbelvertalingen is die betekenis van ‘*orot tachasjiem*’ overgenomen. De vertaling van Exodus 26:14 in *De Nieuwe Bijbelvertaling* luidt: ‘Maak voor deze tent een dekkleed van rood geverfde ramsvellen en dek dat weer af met een kleed van zeekoevellen.’

Dr. J. van Dorp is als oudtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

#### Noten

1. L. Schouten Hzn., *De Tabernakel. Gods heiligdom bij Israël*, Rotterdam (z.j.).
2. Zie L. Schouten, *De Tabernakel*, 207-209.
3. Zie verder nog Genesis 22:24 voor *tachasj* in een persoonsnaam.
4. Zo in de vertalingen van Aquila, Symmachus, Theodotion, en in de *Septuaginta* en de *Vulgata*.
5. Die opvatting vindt men ook in de Babylonische Talmoed (Sjabbat 28a en 28b).
6. Zie onder anderen C. Houtman, *Exodus III* (Commentaar op het Oude Testament), Kampen 1996, 146-147, en het handboek dat is uitgegeven door de United Bible Societies, *Fauna and Flora of the Bible* (Helps for Translators Volume XI), London 1972, 22-23. Interessant is ook het door A. Boediger bezorgde deel van W. Gesenius, *Thesaurus philologicus criticus linguae Hebraeae et Chaldaeae Veteris Testamenti*, Leipzig 1853, 1500-1501.
7. Zie L. Schouten, *De Tabernakel*, 208.

---

## Over begrijpelijke Franse bijbelvertalingen

# De taal is sterker dan de leer

Lambert Wierenga

### **Onlangs was er op mijn route naar de kerk op een stedelijke afvalbak een affichetekst van ‘Loesje’ te lezen: ‘De Nieuwe Bijbelvertaling! O, ik begrijp het!’**

Die fraaie vondst – ironische verbazing over een begrijpelijke bijbelvertaling – kon ook slaan op tal van andere recente initiatieven die in de westerse wereld al eerder hadden geresulteerd in vertalingen van het toegankelijke type ‘*Groot Nieuws Bijbel*’ (*Good News Bible, La Bible en français courant* en *Die Gute Nachricht*).

#### **Pierre de Beaumont**

Naast initiatieven van dat type ‘common language’-vertalingen was eerder al gekozen voor een weergave in ‘eenvoudige taal’. In 1981 verscheen er in Frankrijk, na een aantal deelpublicaties, *La Bible*, met de aanduiding: ‘présentée par Pierre de Beaumont’. Let wel: niet ‘traduite par Pierre de Beaumont’! Het doel van die weergave was ‘une lecture pour tous’: dat complexe boek ‘de Bijbel’ in begrijpelijke taal aanbieden aan een groot publiek. Expliciet werd daartoe gekozen voor ‘een eenvoudige, duidelijke, actuele taal die een gemakkelijke, maar systematische lectuur van de bijbel mogelijk zou maken’ (p. 5). Er lag geen uitgewerkte (ver)taalkundige methode ten grondslag aan deze weergave die als doel had ‘levendig, expressief en getrouw’ te zijn (p. 6). Die nagestreefde eenvoud blijkt voornamelijk te zijn gezocht in een intuïtieve reductie van de lexicale en syntactische complexiteit.

#### **‘Français fondamental’**

Dat ligt anders met *La Bible. Ancien et Nouveau Testament*<sup>1</sup>, die onder het motto ‘Parole de Vie’ verscheen. Daaraan ligt wél een bewuste operatie ten grondslag. Die bestaat erin dat de doeltaal, het Frans van de twintigste eeuw, in omvang van lexicon en complexiteit van syntaxis, werd

---

teruggebracht tot z'n fundamentele of elementaire materiaal. Het 'français fondamental'. Hier is dus wél een systematische keus gemaakt voor de bepaling van karakter en kwaliteit van de doeltaal.

Het woord 'taal' is hier eigenlijk verkeerd gekozen. Een korte studie, *Comment traduire et rédiger en français fondamental*<sup>2</sup> vermeldt expliciet: 'Le français fondamental n'est pas une langue' (p. 6). Het is eigenlijk een 'niveau de langue', geconstrueerd met het oog op effectieve communicatie ten behoeve van mensen voor wie het Frans tweede taal is. Vooral voor Afrikaanse volken die lange tijd vanuit Frankrijk waren bestuurd en waarvan de dominante taal voor culturele en administratieve doeleinden het Frans was geworden; soms is het dat gebleven tot op de dag van vandaag. Om die mensen nú nog aan te spreken op hun Franse cultuur is in 1947 vanuit de Unesco een initiatief ontwikkeld om het aanwezige bestuurlijke communicatiemiddel met die overzeese volken te benutten voor *sociaal-culturele vorming*. De verantwoording daartoe werd gezocht in de taalkundige studies van Ogden en Richards.<sup>3</sup>

### **Communicatief en missionair**

Kerken hebben daarvan ook gebruik gemaakt door de Bijbel in dat 'français fondamental' te vertalen: zo konden mensen met minimale scholing in het Frans worden bereikt. Daarmee kreeg het initiatief van het 'français fondamental' tevens een missionaire doelstelling.

Woordenboeken en grammatica's zijn voor het onderwijs in deze 'taal' ontworpen. Ook als lesmateriaal buiten Frankrijk is het 'français fondamental' ingezet: in Nederland zijn 'gewone' Franse verhalen, lang geleden alweer, omgebouwd tot teksten in het 'français fondamental' om als le(e)s materiaal te kunnen dienen op Nederlandse middelbare scholen! Zelfs zijn er voor het onderwijs oorspronkelijke teksten geschreven in dit 'français fondamental'.

Daartoe werd het lexicon van het Frans in het 'français fondamental' gereduceerd tot minimaal 1.500 en maximaal 3.500 woorden. Die reductie werd uitgevoerd op basis van statistische criteria en afhankelijk van het scholingsniveau van de beoogde gebruikers. De syntaxis werd zo bewerkt dat vooral het gebruik van enkelvoudige zinnen, teruggebracht tot 8 typen kernzinnen, werd aanbevolen. Samengestelde zinnen werden waar mogelijk vermeden. Bij voorkeur dus zinnen van het type: 'Pierre mange une pomme', liever dan een samengestelde zin als: 'Pierre mange une pomme qui n'est pas mûre'.

### **Vereenvoudigen**

Op het gebied van het vertalen is dat proces consequent te definiëren als: 'Traduire, c'est simplifier'<sup>4</sup> – *vereenvoudigen* op lexicaal en op syntactisch



**La Bible en français courant (1982)**

**Foto: Sandra Haverman/NBG**



gebied. Niet als ‘de tekstbetekenis ongehavend en gedifferentieerd overbrengen van het systeem van de brontaal in het systeem van de doeltaal’. Effectgericht, eerder dan objectgericht.

Voor het strategische proces van het *vertalen* wordt systematisch gerefereerd aan het werk van Nida en Taber, grondleggers van de ‘common language’-vertalingen. Ten slotte moeten allerlei didactische en praktische tips en adviezen – over definities, noten, illustraties, acculturatie, transformatie van metaforen, indexen, begrippenlijsten, kaarten, - het resultaat van dat reductieproces aanvaardbaar en verantwoordbaar maken.

Samenvattend: het doel van (bijbel)vertalingen in het ‘français fondamental’ is overwegend cultureel, communicatief, didactisch en uiteindelijk ook missionair. De wetenschappelijke scrupules zijn niet in de eerste plaats linguïstisch en stilistisch van karakter.<sup>5</sup>

### Vergelijking van resultaten

Wat is het resultaat van deze taaloctie in de bijbelvertaling ‘Parole de Vie’? Welke intrinsieke kwaliteiten kan een ‘vertaling’ in het ‘français fondamental’ hebben? De beoordeling ervan hangt samen met het door de vertalers nagestreefde – communicatieve en missionaire – doel en met de daarbij zelfopgelegde scrupules en aanvaarde concessies.

Er volgen nu twee voorbeelden van het resultaat van dit type vertaling. Daarbij dient een synoptisch overzicht van één verhalend fragment, Jonas 1:1-5, en van één betogend fragment, 1 Corinthiërs 9:24-27, in *Beaumont* (1981), *La Bible en français courant* (1982) en *Parole de Vie* (2001).

#### Eerste fragment: Jonas 1:1-5

(1) Beaumont	(2) Français courant	(3) Parole de Vie
Le Seigneur parle un jour à Jonas, fils d’Amittai: «Debout! Va à Ninive, la grande ville et crie contre elle, car le renom de sa méchanceté est monté jusqu’à moi.»	Un jour, le Seigneur donna cet ordre à Jonas, fils d’Amittai: «Debout, pars pour Ninive, la grande ville. Prononce des menaces contre elle, car j’en ai assez de voir la méchanceté de ses habitants.»	Un jour, le SEIGNEUR adresse cet ordre à Jonas, le fils d’Amittai: «Debout, va à Ninive, la grande ville. Tu menaceras ses habitants en disant: ‘Le SEIGNEUR en a assez de voir vos actions mauvaises’».
Jonas se lève, mais pour fuir à Tarsis, aussi loin de la présence du Seigneur que possible. Il descend à Joppé, trouve un navire en partance pour Tarsis, paie le prix de la traversée, et	Mais Jonas décida de fuir à Tarsis, loin du Seigneur. Il se rendit à Jaffa, où il trouva un navire prêt à partir pour Tarsis. Il paya sa place et embarqua	Jonas se met en route, mais pour fuir à Tarsis, loin du SEIGNEUR. Il arrive à Jaffa. Là, il trouve un bateau qui part

monte à bord avec les matelots pour se rendre avec eux loin du Seigneur.  
En mer, le Seigneur déchaîne un vent violent. Une grande tempête se lève. Le navire menace de se briser. Les marins prennent peur. Chacun crie vers son dieu et ils jettent la cargaison à la mer pour alléger le bateau. Quant à Jonas, il descend dans la cale, se couche et s'endort.

avec l'équipage pour aller à Tarsis, loin du Seigneur.  
Le Seigneur déchaîna un vent violent sur la mer. Il y eut une telle tempête que le navire semblait prêt à se briser. Les marins eurent très peur, chacun appela son propre dieu à grands cris. Puis ils jetèrent le chargement à la mer pour alléger le navire. Jonas, lui, était descendu au fond du bateau, il s'était couché et dormait profondément.

pour Tarsis. Il paie son voyage. Puis il monte dans le bateau, pour aller avec les marins à Tarsis, loin du SEIGNEUR. Mais le SEIGNEUR lance sur la mer un vent violent, et la tempête est si forte que le bateau risque de se casser. Les marins ont peur, chacun crie vers son dieu. Ils jettent à la mer tous les objets qui sont dans le bateau pour le rendre plus léger. Pendant ce temps Jonas est descendu au fond du bateau, il s'est couché et dort profondément.

Op detailniveau zijn de onderlinge verschillen interessant. Ook in vergelijking met de NBV die ik hier als referentie hanteer.

- Opvallend is de keus van de werkwoordstijden: het systematische presens in (1) en (3) doet onnatuurlijk aan tegenover het gevarieerder register dat zich manifesteert in de passé simple en in het 's'était couché' in (2).

- De NBV begint met '... richtte de HEER zich tot Jona'. Uiterekend de versie in 'français fondamental' (3) start met het stilistisch bijzondere 'adresse cet ordre', naast het verzorgde 'donna cet ordre' (2) en het elementaire 'parole' in (1).

- In (3) wordt de opdracht aan Jona gegoten in de klassieke imperatiefvorm 'Tu menaceras' dat vanouds al in de Tien Geboden, maar nog steeds in natuurlijk of alledaags Frans als imperatief wordt gebruikt.

- Gemakzuchtig is in (3) de weergave 'tous les objets qui sont dans le bateau' voor 'lading' (NBV), 'cargaison' (1) en 'chargement' (2): beide correct. Maar die zullen vanwege hun technische karakter wel buiten het basisvocabulary vallen.

- Versie (3) is nauwkeurig in het narratief articuleren van de tekst: hier kondigt 'Mais le SEIGNEUR ...' de indrukwekkende interventie van Jahwe aan, terwijl (1) begint met 'En mer ...' dat 'Eenmaal op zee' betekent: een neutrale overgang in de beschreven handeling. Versie (2) laat elke adversatieve notie achterwege, waardoor het verhaal vlakker wordt.

- Waardering voor de slimme oplossing in (1): '(Jonas se lève,) mais pour

fuir à Tarsis' en (3): '(Jonas se met en route,) mais pour fuir à Tarsis'. Die elliptische constructie bereikt, conform Jona in de NBV, wat de Hebreeuwse tekst wilde bereiken: een schokeffect tussen fysieke handeling en onderliggende intentie.

- Om het verschil in gedrag tussen de zeelieden en Jona aan te geven, zet (1) 'Quant à Jonas' ... , (2) het verzorgde 'Jonas, lui', ... en (3) het neutralere 'Pendant ce temps'. Drie knappe, even gangbare oplossingen voor een boeiend stilistisch probleempje.

- Ten slotte is er een groot verschil tussen de weergaven van de slotzin: het inchoatieve 's'endort' (1), het duratieve 'dormait' (2) en het, vooral na het 'il s'est couché', opvallend consecutieve aspect van het 'dort' in (3).

- *Parole de Vie* is van de drie versies de enige waarin de godsnaam enig reliëf krijgt: via de 'kapitalen'-oplossing.

### **Tweede fragment: I Corinthiens 9:24-27**

(1) Beaumont	(2) Français courant	(3) Parole de Vie
<p>Vous le savez, dans le stade tous courent, mais à un seul échoit le prix. Courez de manière à le recevoir.</p> <p>Tous les lutteurs se maîtrisent en tout, eux, pour ne recevoir qu'une couronne périssable, nous, pour une couronne impérissable.</p> <p>C'est bien ainsi que je cours, et non pas au hasard, que je combats, et non pas en frappant le vide.</p> <p>Je malmène mon corps et le traite en esclave; Ainsi je ne serai pas disqualifié, après avoir servi de héraut pour les autres.</p>	<p>Vous savez sûrement que les coureurs dans le stade courent tous, mais qu'un seul remporte le prix. Courez donc de manière à remporter le prix. Tous les athlètes à l'entraînement s'imposent une discipline sévère. Ils le font pour gagner une couronne qui se fane vite; mais nous, nous le faisons pour une couronne qui ne se fanera jamais. C'est pourquoi je cours les yeux fixés sur le but ; c'est pourquoi je suis semblable au boxeur qui ne frappe pas au hasard. Je traite durement mon corps, et je le maîtrise sévèrement, afin de ne pas être moi-même disqualifié après avoir prêché aux autres.</p>	<p>Au stade, tous les coureurs font la course, mais un seul gagne le prix. Vous ne savez donc pas cela? Alors courez pour gagner le prix! Tous les sportifs s'entraînent, en se privant de beaucoup de choses. Eux, ils le font pour gagner une récompense qui ne dure pas, nous, c'est pour une couronne qui dure. C'est pourquoi, moi, je cours, mais pas au hasard. Je suis comme un boxeur, mais je ne donne pas de coups dans le vide. Je traite mon corps durement, j'en suis totalement maître. Sinon, moi qui ai annoncé le message aux autres, je risque ensuite d'être éliminé.</p>

---

Opmerkelijke verschillen in deze drie weergaven:

- In (1), met z'n nagestreefde keuze voor eenvoud in vocabulaire, staan juist de moeilijkste woorden: 'échoit', 'se maîtriser', '(im)périssable', 'malmener' en 'héraut'. De woordkeus in (2) is homogeen. Storende gevallen in (3) zijn 'beaucoup de choses', 'qui ne dure pas' en 'annoncé le message': wél eenvoudig maar toch ernaast! 'Je ne donne pas de coups dans le vide' (3) lijkt me een betere weergave dan 'qui ne frappe pas au hasard' (2). 'Éliminé' (3) is een technische sportterm, analoog aan 'disqualifié' (1 en 2).

- Bij het woord 'couronne' (1 en 2) wordt alleen in (2) met het werkwoord 'se faner' (verwelken) voor een talig minder toegeruste lezer duidelijk dat het om een 'lauwerkrans' gaat, en niet om de hoofdtooi van een vorst. In (3) is de generieke term 'récompense' misleidend.

- In (3) is het systeem van opposities in de gang van het betoog knap aangebracht: de geaccentueerde vormen 'eux-nous', 'je-moi' (2x) vormen duidelijke ankerpunten in de duale structuur van de tekst. En heel vitaal Frans! Via andere methoden construeert ook Beaumont een analoog systeem.

- De laatste zin vertoont in de drie versies veel onderling verschil. In (2) is 'prêcher' een misser: het 'français courant' kent het als 'de moraalridder uithangen' of 'de les lezen'. In dat opzicht is (1) er dichter bij doordat die zinspeelt op de heraut die oproept voor de wedstrijd. Een vage keus maakt (3): ondanks het lidwoord 'le', is 'message' moeilijk te plaatsen.

## Taal en leer

Vreemd genoeg - en dat geldt voor de beide fragmenten - is het niet de versie in 'français fondamental' die onnatuurlijk aandoet. Dat is de versie Beaumont, met z'n gekunstelde strategie om andere verbaaltijden dan die van het presens bij voorkeur te ontwijken. Ook gekunsteld is de poëtische weergave (in 1) van 1 Corinthiens. De Beaumont-versie heeft verder weinig oog voor de articulatie-niveaus in verhaal en betoog; in het verhaal zijn geen compensatietechnieken te vinden, in het betoogfragment stoort de ingewikkelde poëtische vorm.

Wat de authenticiteit en de vitaliteit van het Frans betreft, is (2) – français courant – naar mijn oordeel het best gelukt. Deze is homogeen in vocabulaire en syntaxis. Heel toegankelijk. Aan de versie in het 'français fondamental' – qua inhoud vergeleken met de NBV – mankeert weinig: het Frans is natuurlijk en correct. Veel nuances worden subtiel weergegeven. Op vocabulairegebied is de keus voor generieke begrippen wél storend. Dat het pittoreske 'ten hemel schreiend' ontbreekt en dat 'cargaison' of 'chargement' een semantisch onbevredigende omschrijving krijgen, is jammer. Maar over het algemeen blijkt de taal gelukkig sterker dan de leer!

---

Dr. L. Wierenga was voor romanistiek en literatuurwetenschap verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij publiceerde verschillende literatuurwetenschappelijke studies en heeft als supervisor meegewerkt aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

### Noten

1. Alliance Biblique Universelle, 2001.
2. Inades-Formation, *Comment traduire et rédiger en français fondamental*, Abidjan 1986<sup>2</sup>.
3. Charlie K. Ogden en Ivor Armstrong Richards, *The Meaning of Meaning. A study of the influence of language upon thought and the science of symbolism*. With supplementary essays by B. Malinowski and F.G. Crookshank, London 1946.
4. *Comment traduire et rédiger en français fondamental*, 21.
5. Voor actuele informatie over het 'français fondamental': zie <http://fleasso.club.fr/sihfles/2G5.htm> en vooral <http://www.cafe.umontreal.ca/cle/cases/c2354.html>.

---

## Niet vertalen: wanneer en hoe?

# Met andere letters

Henk Heikens

**In vrijwel elke vertaling staan woorden die onvertaald uit de brontekst zijn overgenomen. Ook in bijbelvertalingen komen ze voor: efa, halleluja, en Filemon. Wanneer besluiten vertalers om woorden niet te vertalen? En hoe gaan bijbelvertalers vervolgens te werk? Want de grondtalen van de Bijbel hebben andere schriftstelsels dan het Nederlands, waardoor een brontekstwoord niet simpelweg in de vertaling kan worden overgeschreven.**

Een Utrechtse leesgroep was bezig met het verhaal van Noach. Tot de groep hoorde een classicus die een nuchtere voorliefde had voor concrete dingen en verder een hartstochtelijk zeiler was. Wat hem intrigeerde, was het soort hout dat Noach voor de ark had gebruikt. Volgens de *Statenvertaling* en de *NBG-vertaling 1951* was het ‘goferhout’, maar in de *Lutherse vertaling* stond ‘dennehout’ en in de *Canisiusvertaling* en de *Willibrordvertaling* ‘pijnhout’, terwijl de *Groot Nieuws Bijbel* het had over ‘cipressenhout’ en *Het Boek* over ‘acaciahout’. De joodse vertalingen van Onderwijzer, Vredenburg en Dasberg hadden het weer eenstemmig over ‘goferhout’. Dat was de soort die de Utrechtse classicus niet kende, en dus ging hij informeren bij een houthandelaar. Die bleek er echter nooit van te hebben gehoord, en bij een volgend bedrijf kreeg hij hetzelfde antwoord.

Het gesprek in de leesgroep zorgde voor de verklaring. De grondtekst van Genesis 6:14 gebruikt voor het hout van de ark een woord dat alleen daar in de Hebreeuwse bijbel voorkomt. De betekenis ervan is onbekend. Wat moet een vertaler dan? De een kiest een houtsoort die goed past bij de veronderstelde cultuur of het best uitkomt in de tekst, maar de ander waagt zich niet aan een vertaling. Die besluit om simpelweg het woord over te nemen dat er in het Hebreeuws staat, en dat is: *gofer*, uiteraard geschreven met Hebreeuwse letters.

---

## Twee vragen bij niet-vertalen

We komen in onze vertalingen vaker onvertaalde woorden tegen. In de Psalmen bijvoorbeeld staat zo'n zeventig keer 'sela', waarbij *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) aantekent: 'De betekenis van deze Hebreeuwse term is onzeker'. En in de *NBG-vertaling 1951* staat boven Psalm 88: 'Op Machalat leannot', terwijl het in de *Statenvertaling* bij de psalmen 120-134 telkens gaat om: 'Een lied Hamaäloth'. Allemaal Hebreeuws. Daar mag een Nederlandse bijbellezer geïnteresseerd of geleerd bij kijken, maar eigenlijk kan hij er niet veel mee. In de NBV wordt het dan ook vermeden. Daarin staat boven Psalm 88: 'Op de wijs van De rietpijp', en is elk van de psalmen 120-134 'Een pelgrimslied'. Maar de daarop volgende psalm, 135, begint in de NBV weer wel met een Hebreeuws woord: 'Halleluja!' Er is veel geschreven over vertalen in het algemeen en over bijbelvertalen in het bijzonder. Daarbij gaat het gewoonlijk over allerlei kwesties die zich voordoen als je een woord, zin of tekst op een zodanige manier wilt overzetten dat het resultaat een gelijkwaardige of althans betrouwbare weergave is van het origineel. Dat woorden ook wel eens onvertaald blijven, komt daarbij weinig aan de orde. Toch krijgt elke vertaler er regelmatig mee te maken en doen zich ook daarbij vragen voor die zich niet één-twee-drie laten beantwoorden. De eerste is: wanneer worden woorden onvertaald gelaten? En de tweede: hoe kun je een vreemd woord het best in je eigen schrift overzetten, als de andere taal een ander schriftstelsel heeft?

## Een onbekend woord of een vreemde zaak

Een van de redenen om niet te vertalen zagen we al bij de woorden 'gofer' en 'sela': als we niet weten wat het woord betekent. Daarnaast worden heel vaak woorden overgenomen waarvan de betekenis wel bekend is. Als we op vakantie in Griekenland met een bijzonder gerecht hebben kennismemaakt dat we thuis ook eens gaan proberen, dan dienen we het op onder zijn Griekse naam. Want zaken in een andere cultuur die geen equivalent hebben in de eigen cultuur, benoemen we gewoonlijk met het vreemde woord. Zo is ons Nederlands met talloze leenwoorden uitgebreid: bacil, cacao, cheque, chloor, computer, e-mail, eau de cologne, jazz, mango, shag, vitrage, yoghurt, enzovoort.

Voor een afzonderlijk lijstje hierbij zorgen termen voor eenheden waarmee gemeten wordt: ampère, cicero, inch en volt. Ook in de Bijbel komen die voor. Zo spreekt de NBV over 'twintigduizend kor tarwegries en twintigduizend bat wijn' (2 Kronieken 2:9 - cursivering door red.). De toelichting die bij dergelijke termen nodig is, vinden we bijvoorbeeld in het bijwerk van onze agenda of in de woordenlijst achterin de NBV. Overigens probeert de NBV ook hierbij te vertalen. Zo zegt de *NBG-*

---

vertaling 1951 in Ezechiël 45:11: ‘de *homer* moet de ijking ervan zijn’, maar de NBV: ‘de *ezelslast* is de standaardmaat’.

### **Bijzondere kleur door het gebruik**

Marcus 11:9 laat een derde reden zien waarom woorden onvertaald worden gelaten: ‘Allen die voor hem uit liepen of achter hem aan kwamen, riepen luidkeels: ‘Hosanna!’ Gezegend hij die komt in de naam van de Heer’. Het is een citaat van Psalm 118: 24-25: ‘HEER, geef ons de overwinning, (...). Gezegend wie komt met de naam van de HEER’. Het woord ‘hosanna’ is in de NBV weergegeven met: ‘geef ons de overwinning’ (in de *NBG-vertaling 1951* staat: ‘geef toch heil’). Marcus heeft dat onvertaald gelaten, zoals in het Griekse Nieuwe Testament wel meer bij Hebreeuwse woorden gebeurt, onder andere bij ‘halleluja’ (onder meer in Openbaring 19:1) en ‘amen’ (onder meer in Romeinen 1:25). Het gaat hier om woorden die in het godsdienstige gebruik dat ervan is gemaakt, zozeer een bepaalde kleur hebben gekregen, dat ze moeilijk door een vertaling kunnen worden vervangen, omdat daarbij hun kleur verloren gaat. Zo vormt Psalm 118, die door Marcus wordt geciteerd, de afsluiting van het ‘Halleel’, dat bestaat uit de psalmen 113-118. Dit Halleel hoorde mogelijk al tot de liturgie van de tempeldienst, maar heeft in ieder geval een vaste plaats gekregen bij enkele belangrijke joodse feesten, waarbij het woord ‘hosanna’ een bijzondere functie vervulde. Dit was in Marcus’ tijd een vertrouwde liturgische term. Hoe bekend het Halleel is, wordt trouwens ook door onze grote Van Dale geïllustreerd. Daarin staan namelijk de Hebreeuwse beginwoorden van Psalm 115: *lou loene*, die we via onze joodse medeburgers in het Nederlands hebben overgenomen. Omdat de liturgische kleuring pas in later gebruik is ontstaan, wordt het ‘hosanna’ van Psalm 118 meestal wel vertaald, maar ‘hosanna’ in Marcus niet. Ook Hebreeuwse woorden in het Griekse Nieuwe Testament als ‘amen’ en ‘halleluja’ blijven in bijbelvertalingen gewoonlijk onvertaald.

### **Eigennamen niet vertalen**

De categorie woorden die het vaakst onvertaald worden gelaten, is nog niet genoemd. Dat zijn de eigennamen van personen, volken, bergen, rivieren, maanden, feesten, enzovoort. Het verschil tussen soortnamen als ‘stad’ en eigennamen als ‘Oslo’ is dat we met ‘stad’ naar verschillende zaken in de werkelijkheid kunnen verwijzen, die zowel in een vreemde cultuur als in de eigen cultuur aanwezig kunnen zijn, terwijl ‘Oslo’ verwijst naar één unieke zaak, waarvan zich geen andere exemplaren in andere cultuurgebieden bevinden. Woorden als ‘stad’ staan daarom in een betekeniswoordenboek,



---

waarin wordt omschreven om wat voor soort het bij het woord gaat. Maar een woord als ‘Oslo’ treffen we daar niet in aan; dat moeten we opzoeken in een encyclopedie. In overeenstemming hiermee staat ‘stad’ wel in een vertaalwoordenboek, maar ‘Oslo’ niet. Eigennamen vertaal je niet, zo luidt dan ook een bekende regel.

Op dit algemene verhaal valt het nodige af te dingen. Ten eerste zijn veel eigennamen ontstaan uit soortnamen. Denk aan *Jan de Bakker* en *De Nieuwe Meer*. Daardoor heeft een groot aantal namen, zeker in oorsprong, wel betekenis. Ten tweede kan de zaak die met de eigennaam bedoeld wordt, tot de werkelijkheid horen van het verhaal waarin de eigennaam gebruikt wordt. Als je zo’n tekst uit de brontaal vertaalt, kun je een passende eigennaam bedenken in de doeltaal. Wat moet je bijvoorbeeld met ‘Nijntje’, als je *Nijntje aan zee* in het Latijn wilt omzetten? Marleen Mulder maakte ervan: *Miffa ad mare*. En ‘Tintin’, de schepping van Hergé, werd in het Nederlands ‘Kuifje’.

Ook in de Bijbel hebben veel eigennamen betekenis, hetzij van oorsprong, hetzij doordat die aan de naam wordt toegekend. Je moet vaak de grondtaal kennen om de verbanden te kunnen volgen die in de bijbeltekst gelegd worden, bijvoorbeeld in: ‘Je zult voortaan niet meer Abram heten maar Abraham, want ik maak je de vader van vele volken’ (Genesis 17:5; *ab* betekenis: vader en *ham(on)* is: menigte), of: ‘Ze noemde het kind Jozef en zei: ‘Ik hoop dat de Heer mij er nog een zoon bij geeft’” (Genesis 30:24; *Jozef* heeft in het Hebreeuws dezelfde letters als het werkwoord ‘toevoegen’).

Een onvertaalde naam heeft geen betekenis mee. Het leggen van betekenisrelaties is dan niet mogelijk. Daarom wordt vaak vertaald waar dat kan. Verschillende eigennamen lenen zich daar gemakkelijk toe, gezien hun verwantschap met soortnamen die elders gebruikt worden.

Voorbeelden zijn ‘Rietzee’ (Exodus 10:19), ‘Schorpioenenpas’ (Numeri 34:4) en ‘Loofhuttenfeest’ (Deuteronomium 16:16).

Een wat ander geval staat in 2 Koningen 18:4, waar de koperen slang van Mozes ter sprake komt. Die krijgt volgens de *NBG-vertaling 1951* de naam ‘Nechustan’, terwijl de NBV het over ‘Koperslang’ heeft. In deze laatste vertaling blijft het verband bewaard dat in het Hebreeuwse ‘Nechustan’ bestaat met het woord voor ‘slang’.

Veel eigennamen plaatsen vertalers voor een lastige opgave. Sommigen voegen aan onvertaalde namen verklaringen toe om verbanden duidelijk te maken, maar de meesten zien daarvan af. Zoiets kan ook niet bij namen voor zaken die zich moeilijk laten vernederlandsen, als de namen van de oudtestamentische maanmaanden: ‘adar’, ‘elul’, ‘nisan’ en ‘tisri’. Dan moet een voetnoot of een woordenlijst uitkomst bieden.

Een heleboel namen hebben in de bijbeltekst trouwens alleen maar de

---

functie om individuele zaken aan te wijzen. Daartoe hoort ‘Matteüs’. Het is een van oorsprong Hebreeuwse naam (betekenis: gave van de HEER) die de Griekse uitgang -os heeft gekregen. De oorspronkelijke betekenis speelt in de Griekse bijbeltekst echter geen aanwijsbare rol, en daarom zorgt ‘Matteüs’ niet voor een vertaalprobleem.

Maar als deze naam onvertaald wordt overgenomen, blijkt dat wel tot verschillende uitkomsten te leiden: ‘Matthäus’ (Duits), ‘Matthew’ (Engels), ‘Matthieu’ (Frans), ‘Mattheüs’/‘Matteüs’/‘Matteus’ (Nederlands). Afgezien van andere verschillen blijkt de Griekse uitgang -os óf te zijn verdwenen, óf door de uitgang -us te zijn vervangen. Dit leidt naar de tweede vraag: onvertaald overnemen, hoe gaat dat?

### **Verschillende manieren van weergeven**

Dit jaar werd begin juli in het Schotse ‘Gleneagles’ een G8-top gehouden waaraan onder anderen ‘Blair’, ‘Bush’, ‘Koizumi’ en ‘Poetin’ deelnamen. Meteen na het begin vond in ‘Londen’ een viervoudige terroristische aanslag plaats, die werd toegeschreven aan ‘Al-Kaida’ (*Trouw*) of ‘Al-Qaeda’ (*NRC*). Zoals de woorden tussen aanhalingstekens laten zien, worden buitenlandse woorden op verschillende manieren in onze kranten overgenomen.

Bij ‘Gleneagles’, ‘Blair’ en ‘Bush’ is simpelweg het Engels overgeschreven. Niet bij ‘London’, want dat is in onze taal op de een of andere manier ‘Londen’ geworden. Bij ‘Poetin’ (niet ‘Putin’) en ‘Koizumi’ (niet ‘Koizoemi’) kon niet worden gekopieerd, omdat die namen komen uit talen met een ander schrift, namelijk het Russisch en Japans. Verder blijken *Trouw* en *NRC* het niet met elkaar eens. *Trouw* schrijft de naam van het terroristische netwerk zoals die in ons taalgebied klinkt: ‘Al-Kaida’, terwijl het *NRC* zich houdt aan de schrijfwijze van Engelstalige persbureaus: ‘Al-Qaeda’. Op dezelfde manier heeft *Trouw* het over ‘Sjaron’ en het *NRC* over ‘Sharon’. Daarbij gaat het trouwens om een Hebreeuws woord dat in onze bijbelvertalingen meestal is weergegeven met ‘Saron’.

Als je een woord uit een taal met een ander schrift wilt overnemen, kom je voor vragen te staan. De eerste is: kijk ik naar de letters of luister ik naar de klanken? Nadat je daartussen een keus hebt gemaakt, komen er andere kwesties. Als je besluit om de lettertekens om te zetten, merk je dat de tekens van twee verschillende schriftstelsels vaak geen één-op-één-relatie met elkaar hebben. Ook merk je dat met tekens die ogenschijnlijk met elkaar overeenkomen, verschillende klanken kunnen zijn bedoeld (zoals de ‘u’ van ‘Bush’ niet de klank ‘u’ is, maar de klank ‘oe’). En als je besluit om de klanken van het vreemde woord te noteren, moet je een oplossing bedenken voor klanken in de vreemde taal die in je eigen taal ontbreken.

---

Zo heeft het Nederlands geen Hebreeuwse keelklanken en kennen bepaalde Afrikaanse talen niet de ‘r’ van ‘Israël’.

### **Wat bepaalt de keus?**

Bij de voormalige Recherche Informatie Dienst keek men een aantal jaren geleden naar de antecedenten van iemand van Chinese herkomst. Men verwachtte nogal wat aantekeningen, maar er stonden er slechts een paar. De oorzaak bleek dat de betrokkene op drie plaatsen in het bestand was opgenomen, want zijn naam was op drie manieren geschreven. Voor gevallen als deze bestaan inmiddels normalisatieregels, waarbij een officiële schriftelijke vorm het uitgangspunt is, zoals de naam in het paspoort.

Maar iemand die in het muziektheater Moessorgski’s opera ‘Boris Godoenov’ hoort en op de tekstbalk boven het toneel de tekst meeleeft, ziet de Russische namen het liefst niet weergegeven zoals ze worden geschreven, maar zoals ze klinken. Voor de ondertiteling op de televisie geldt hetzelfde.

Een vertaler van de Bijbel moet eveneens keuzes maken. Wat is van belang: dat de Nederlandse versie van een naam laat zien hoe deze in het Hebreeuws of Grieks geschreven wordt, of dat die versie weergeeft hoe de naam in de grondtekst klinkt? In hoeverre moet verder aansluiting worden gezocht bij bestaande schrijfwijzen?

Vele bijbelse namen hebben in onze westerse talen een vorm gekregen waarop eerst het Grieks invloed heeft uitgeoefend en vervolgens het Latijn, terwijl in onze taal ook het Duits van Luther sporen naliet (zie de bundel *Leeg en ijdel*, genoemd in de literatuurlijst). In de NBV zijn de regels gevolgd die NBG en KBS in 1968 hadden opgesteld, met enkele correcties.<sup>1</sup> Daarin is er bij de minder ingeburgerde namen naar gestreefd ‘om één Hebreeuws letterteken ook door één Nederlands letterteken weer te geven’.

In de *Tenacheditie* van de NBV zal de spelling van de namen worden gewijzigd. Voorop staat dan de vraag hoe die in de grondtekst klinken. Deze Tenachuitgave is vooral bestemd voor joodse gebruikers.

### **Periodieke herziening**

Als vertalers keuzes maken, letten ze op het doel van hun werk (functie, doelgroep, enzovoort), onder meer bij de vraag of ze bepaalde woorden onvertaald zullen weergeven en, zo ja, hoe. Dat doel kan wisselen, ook bij bijbelvertalingen. Bovendien verandert de samenleving waarvoor de vertalers een vertaling maken. Verder wordt de spelling van het Nederlands periodiek herzien. In samenhang hiermee kunnen de vertalers ook de schrijfwijze van onvertaalde woorden regelmatig opnieuw

---

bekijken. Zij kunnen aansluiting zoeken bij nieuwe ontwikkelingen en profiteren van nieuwe inzichten. Zo blijft het bijbelwoord ook in dit opzicht actueel.

Drs. H. Heikens is lid van de ledenraad van het Nederlands Bijbelgenootschap. Hij studeerde Nederlands en Hebreeuws en is betrokken bij leerhuiswerk.

### Noot

1. Zie de bundel *Werk in uitvoering*, Haarlem/Den Bosch 1998, 226-227.

### Literatuur

- David J. Clark, 'The transcription of proper names' in: *The Bible translator*, 46/3 (1995), 343-348.
- Peter T. Daniels and William Bright (eds.) *The world's writing systems*. New York-Oxford 1996.
- Jaap van Dorp, 'Noömi blijft Noömi, Jokebed wordt Jochebed; de spelling van bijbelse namen in de NBV' in: *Met andere woorden* 6/1 (maart 2005), 31 t/m 36.
- Hebreeuwse en Jiddische woorden in het Nederlands; spelling, uitspraak, buiging, herkomst, betekenis*, Den Haag 2002.
- Henk Heikens, 'Namen in Nederlandse bijbelvertalingen' in: Noline van der Sijs (ed.), *Leeg en ijdel; de invloed van de Bijbel op het Nederlands*, Den Haag 2004, 93-129.
- A.W.G. Jaakke, 'Zijn naam is ... , de spelling van bijbelse namen' in: *Met andere woorden*, 13/2 (1994), 1-7. Zie ook 13/3 (1994), 3-8.
- J.A. Loewen en G. Ansre, 'Adjusting Biblical names: the Nzema case', in: *The Bible translator*, 33/2 (1982), 229-235.
- Priest Muthali, 'Is your Bible disfigured?; transliterating biblical names', in *The Bible translator*, 32/2 (1981), 225-227.
- Eugene A. Nida, *Toward a science of translation, with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*, Leiden 1964, 193-195.
- Bernardin Schneider, 'The problem of transcribing Bible names in Japanese' in *The Bible translator*, 27/4(1976), 413-417.
- Werner Weinberg, 'Transliteration and transcription of Hebrew' in *Hebrew Union College annual*, vol. XL-XLI (1970), 1-32. Ook in: Werner Weinberg, *Essays on Hebrew*, Atlanta 1993, 131-202.

---

## Kort nieuws

### **Bijbel10daagse**

Van zaterdag 22 oktober tot en met dinsdag 1 november wordt de Bijbel10daagse gehouden. Het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting organiseren deze Bijbel10daagse. Het doel ervan is om de aandacht, gewekt door de verschijning van *De Nieuwe Bijbelvertaling*, vast te houden, te stimuleren en uit te breiden. Als thema is gekozen: 'Kleurrijk leven'. Dit thema is uitgesplitst in deelthema's: 'Bijbel en Boek', 'Bijbel en Kind', 'Bijbel en Web', 'Bijbel en Cultuur' en 'Bijbel en Muziek'.

Alle informatie vindt u op [www.bijbel10daagse.nl](http://www.bijbel10daagse.nl). U kunt ook bellen met tel. (023) 514 61 44 (Pia Wolthuis) of (023) 514 61 59 (Nelleke de Jong - van den Berg). Verderop in deze rubriek vindt u informatie over verschillende onderdelen van de Bijbel10daagse.

### **De Bijbel op radio en televisie**

Het NBG en de NCRV werken samen om de Bijbel onder de aandacht te brengen. Zo besteedt het NCRV-radioprogramma 'Schepper & Co' in oktober aandacht aan de Bijbel10daagse. Luister dus naar 'Schepper & Co', elke zondag van 15-17 uur, 747 AM.

### **Ledenwerfactie NBG: Want je geeft om de Bijbel ...**

Met de slagzin 'Want je geeft om de Bijbel ...' voert het NBG een ledenwerfactie. Het doel is om mensen die de Bijbel belangrijk vinden het bijbelwerk in binnen- en buitenland te laten steunen. Dat kan door lid te worden van het NBG.

Leden zijn hard nodig: het NBG doet (ook) toezeggingen aan de United Bible Societies (UBS), de Wereldbond van Bijbelgenootschappen voor hulp aan bijbelprojecten in het buitenland.

Elk nieuw lid in 2005 ontvangt het boekje 'Lucht en leegte'. Gaat u het NBG steunen voor € 40,- per jaar of meer, dan ontvangt u als cadeau bovendien een standaarduitgave van de NBV. Meer weten? Kijk op [www.wantjegeeftomdebijbel.nl](http://www.wantjegeeftomdebijbel.nl) of bel (023) 514 61 65.

### **Nationale Bijbelzondag**

Bij dit nummer van *Met Andere Woorden* ontvangt u een brochure voor de Nationale Bijbelzondag. In verband met de Bijbel10daagse is de Bijbelzondag verplaatst naar zondag 23 oktober. Het is de bedoeling dat de Bijbel10daagse een jaarlijks terugkerend evenement wordt en dat de

---

Nationale Bijbelzondag daarin een vaste plaats krijgt. Dit jaar hebben we op het materiaal geen datum vermeld, zodat gemeenten er ook voor kunnen kiezen om de Bijbelzondag op een ander tijdstip te vieren. U kunt dus ook op 30 oktober uw Bijbelzondag houden. Thema dit jaar is: *Kleurrijk leven*.

Meer informatie: [www.bijbelgenootschap.nl](http://www.bijbelgenootschap.nl) of tel. (023) 514 61 61.

### **Mexico**

Na het succes van 'Wij een bijbel, zij een bijbel' voor bijbelwerk in India, heeft het NBG besloten elk jaar een speciale actie te voeren voor een bepaald land. Dit jaar is dat Mexico. Het project kreeg als naam *Esperanza de vida* - hoop op leven. Er zijn zeven projecten geselecteerd die allemaal zijn goedgekeurd door de UBS. In totaal is er € 700.000 nodig.

Helpt u mee? Meer informatie vindt u in de bijgevoegde brochure over de Nationale Bijbelzondag en op [www.bijbelgenootschap.nl](http://www.bijbelgenootschap.nl).

### **De Nationale Bijbeltest**

Op 28 oktober a.s. zendt de NCRV opnieuw de Nationale Bijbeltest uit, in samenwerking met het NBG. Philip Freriks en Mieke van der Weij nemen de presentatie voor hun rekening. De uitzending begint om 21.00 uur, Nederland 1.

### **Symposium Bijbelvertalen voor gereformeerd Nederland**

Het NBG houdt tijdens de Bijbeltodaagse het symposium 'Bijbelvertalen voor gereformeerd Nederland'. Het symposium vindt plaats op vrijdag 28 oktober aan de Theologische Universiteit Apeldoorn, van 10 tot 18 uur.

De centrale vraag van het symposium is of de gereformeerde traditie specifieke eisen stelt aan bijbelvertalingen, en zo ja, of deze eisen te realiseren zijn binnen een oecumenische bijbelvertaling. Basisgedachte zal zijn dat bijbelvertalers altijd moeten kiezen. Welke keuze zij maken, wordt mede bepaald door de traditie waarin zij staan. Op dit symposium zal het gesprek vooral gaan over de motivatie voor de verschillende vertaalkeuzes in moderne vertalingen, zoals *De Nieuwe Bijbelvertaling*, *de Herziene Statenvertaling* en de *Naardense Bijbel*.

Het symposium is bedoeld voor wetenschappers en predikanten uit de breedte van de gereformeerde traditie; ook geïnteresseerde leken zijn welkom.

Voor informatie, aanvragen uitnodigingsbrochure en opgave: Nelleke de Jong - van den Berg, tel. (023) 514 61 59; e-mail [ndjong@bijbelgenootschap.nl](mailto:ndjong@bijbelgenootschap.nl) of kijk op [www.bijbeltodaagse.nl](http://www.bijbeltodaagse.nl).

---

## **www.voederbak.nl: vertaalaantekeningen bij de NBV**

Sinds enige tijd publiceert het NBG op de websites [www.bijbelgenootschap.nl](http://www.bijbelgenootschap.nl) en [www.denieuwebijbelvertaling.nl](http://www.denieuwebijbelvertaling.nl) uitleg bij vertaalkeuzes in (bekende) bijbelpassages in *De Nieuwe Bijbelvertaling*. U vindt daar tekst en toelichting bij het scheppingsverhaal uit Genesis 1-3, de Tien Geboden, het onzevader, kerstverhalen uit Matteüs en Lucas en andere passages. Vanaf eind oktober, tijdens de Bijbeltodaagse, zijn deze vertaalaantekeningen te vinden op de nieuwe website: [www.voederbak.nl](http://www.voederbak.nl). De naam is afgeleid van de meestgestelde vraag bij de NBV: waarom is de 'kribbe' verdwenen en ligt Jezus nu in een 'voederbak'? De site is bedoeld voor voorgangers en anderen die geïnteresseerd zijn in de achtergronden van de NBV.

Een aantal nieuwe teksten wordt in oktober toegevoegd. Uit het Oude Testament vindt u gedeelten uit Rechters, Prediker, Psalm 23 en 139. U leest waarom 'een dal van diepe duisternis' in Psalm 23:4 in de NBV 'een donker dal' is geworden. Verder worden bekende gedeelten uit Jesaja toegelicht, en is het hele bijbelboek Jona voorzien van opmerkingen. Uit het Nieuwe Testament zijn gedeelten uit Marcus, Openbaring en Romeinen 9-11 opgenomen. In de toelichting bij Romeinen leest u waarom er in de vertaling voor gekozen is om voor het Griekse woord *sarx* per geval te zoeken naar de beste optie.

Eind november wordt de site verder uitgebreid met toelichtingen bij teksten in de Adventstijd van het gezamenlijk leesrooster (en het rooster van *Kind op Zondag*). Breng eens een bezoek aan [www.voederbak.nl](http://www.voederbak.nl)!

## **Voorleesbijbel.nl op cd!**

De Bijbel voor onderweg is uit! Een cd-boek met fragmenten van voorleesbijbel.nl met als thema 'reizen'. De luisterduur is 4,5 uur. Zo hebt u altijd bijbelfragmenten bij de hand. Het cd-boek is uitgegeven door Rubinstein en Jongbloed en is te verkrijgen via de boekhandel. De prijs is € 16,95 (ISBN 90 5444 526 2).

## **Open huis NBG**

In het verlengde van de Bijbeltodaagse houdt het NBG op zaterdag 5 november een *Open Huis* voor leden, vrijwilligers, medewerkers, familieleden en inwoners van Haarlem. Vanaf 10 uur bent u welkom in het kantoor aan de Zijlweg. Wij bieden u de *Bijbelacademie*, een bezoek aan de bibliotheek met fraaie bijbels, een bijbeltaxatie, een expositie van Henk Pietersma, die de cover van verschillende edities van *De Nieuwe Bijbelvertaling* ontwierp, en nog veel meer. Het volledige programma vindt u op de website [www.bijbelgenootschap.nl](http://www.bijbelgenootschap.nl). Deelname is gratis; graag aanmelden voor 24 oktober bij Christine Boersma, tel. (023) 514 61 76.

---

## NS Publieksprijs 2005 voor de Nieuwe Bijbelvertaling?

Er kan weer gestemd worden voor de NS Publieksprijs. Het winnende boek mag zich een jaar lang 'Boek van het Jaar' noemen. Er zijn zes titels genomineerd: 1. *De thuiskomst* van Anna Enquist; 2. *Troost* van Ronald Giphart; 3. *Knielen op een bed violen* van Jan Siebelink; 4. *De reünie* van Simone van der Vlugt; 5. *Je gaat het pas zien als je het doorhebt. Over Cruiff en leiderschap* van Pieter Winsemius; 6. *Sonny Boy* van Annejet van der Zijl.

Maar er kan ook gestemd worden op *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV). Dat kunt u doen door bij de extra mogelijkheid voor een **boek naar keuze** de Bijbel (in de NBV) op te geven. Stemmen kan tot en met 29 oktober via de websites [www.nspublieksprijs.nl](http://www.nspublieksprijs.nl) of [www.tijdvoorlezen.nl](http://www.tijdvoorlezen.nl), of bij uw boekhandel of bibliotheek.